

Лаврут О. О.

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ОЗДОРОВЛЕННЯ УЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ: ДОСВІД УРСР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Звернення до проблематики оздоровлення суб'єктів освітнього процесу залишається актуальною, особливо в умовах військової агресії, яка забирає надзвичайно багато ресурсів. Одним із важливих його компонентів є педагоги. У статті розглянуто питання оздоровлення учителів шкіл Української РСР від кінця 1940-х до 1990-х років. Вирішення цього питання залежало від багатьох факторів, які обумовлювалися і об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Перше – внутрішнім становищем УРСР, що впливало на власне ставлення до освітньої галузі та її фінансування. На цю сферу покладалося творення «нової людини» у радянському варіанті, що мали здійснити педагоги. У роботі доведено, що ця місія негативно впливала на стан здоров'я учителів. Значне навантаження на роботі, вдома, невирішеність матеріальних проблем стали причиною різних захворювань: нервових, серцево-судинних, легневих тощо. Боротьба із ними лягала на плечі педагогів. Задля демонстрації турботи про них держава створювала певні механізми. Такими були профспілкові організації педагогів початкових і середніх шкіл, вищих навчальних закладів та наукових установ. Їх діяльність носила регламентований характер, хоча зовні мала сприяти значним досягненням у роботі, підтримувати працівників освіти: матеріально і морально. Саме вони стали тим осередком через який відбувалося оздоровлення педагогів. На їх засіданнях розглядалися питання, затверджуючи поіменно перелік учителів, причини надання путівок, географію та виділені кошти. На початковому етапі, що вивчається, не зважали на організацію освітнього процесу, тому частими випадками були путівки або курсовки посеред навчального року. Пізніше це було дещо виважено. Географія оздоровлення – досить широка: від обласного до союзного масштабу. Траплялися випадки, коли педагоги не могли доїхати до місця призначення, що обумовлювалося, переважно, об'єктивними факторами, зокрема, погодними умовами. Вцілому оздоровлення учителів шкіл в УРСР носило обмежений характер, оскільки сама освітня сфера потребувала додаткових асигнувань, а життєві проблеми у радянському суспільстві вважалися другорядними або на них взагалі не зверталася увага. Все ж, подорожі педагогів, їх спілкування із колегами були позитивними для покращення їх психологічного, фізичного, творчого та інтелектуального стану.

Ключові слова: оздоровлення, профспілки, учителі, путівка, лікування, відпочинок.

Постановка проблеми. В умовах конфлікту від 2014 р. і повномасштабної російської агресії від лютого 2022 р. населення нашої держави пережило декілька етапів зміни власного статусу: географічно-міграційного, професійного, культурного. Війна, руйнування, насилля – це негативний досвід, який доводиться переживати, знаходячи і власні ресурси для цього. Однією із соціальних інституцій, яка не лише функціонує у цих умовах, а й надає його є школа із власними суб'єктами, серед яких – педагоги. Саме вони виконують ролі не тільки власне освітні, а й психологічні на теренах України або поза її межами. Проте вони також потребують підтримки і збереження власного потенціалу. Тобто, питання здоров'я залишається начасі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему життя педагогів шкіл УРСР вивчали

дослідники, приділивши увагу різним його аспектам. Зокрема, Л. Романець – соціальному захисту цієї категорії: вирішенню питань харчування, житла, опалення, пенсійного забезпечення, влаштування у будинки престарілих одиноких педагогів Проте хронологічні рамки дослідження охоплюють лише повоєнне десятиліття [1, с. 133–136]. М. Кагальна зосередилася на питанні надання якісних житлово-комунальних послуг педагогам у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х років. Тут дійсність часто суперечила тому, що відображалось на папері. Це також впливало на життя педагогів, про що у своєму доробку відзначила дослідниця. Вони вимушені були витратити щороку майже 1/5 річного заробітку на оплату за помешкання, опалення та освітлення. Враховуючи той факт, що для

більшості освітян заробітна платня була єдиним джерелом доходів, ці додаткові витрати негативно впливали на їхнє матеріальне становище. Заходи, що здійснювалися державою лише частково задовольняли їх потреби і вимагали подальшої уваги до вирішення [2, с. 24–29].

Постановка завдання. На порядку денному стоїть вивчення питання організації та власне оздоровлення учителів загальноосвітніх шкіл у другій половині ХХ ст. Хронологічні рамки нашого дослідження охоплюють період від другої половини 1940-х рр. до закінчення радянської доби. Задля чого необхідно проаналізувати не лише історіографічні надбання, а й джерелознавче наповнення питання; звернути увагу на чинники, які впливали на стан здоров'я педагогів; роль профспілкових організацій у зазначеному процесі, механізми надання путівок на оздоровлення та їх географію; перспективи подальших наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У перше повоєнне десятиліття питання збереження, перш за все, фізичного потенціалу учителів залишалося, але воно мало такий же вимір, як і інших категорій населення, адже перебувало фактично в однаковому стані. Поряд із професійними захворюваннями, залишалися «загальні» (наприклад, туберкульоз), ті, що з'явилися і під час Другої світової війни. Їх спричиняли невірні рішення матеріальних питань, перенапруження і моральний тиск на роботі і вдома. Збільшення кількості захворювань свідчило про те, що адміністрація шкіл, профспілкові організації та медичні працівники не аналізували їх причини, не здійснювали заходи до їх поліпшення, не вели боротьбу за дотримання санітарно-гігієнічних вимог, наведенню порядку і чистоти в установах [3, арк. 98].

Одним із важелів впливу на педагогів стали профспілкові комітети на місцевому, республіканському та союзному рівнях. Саме через них відбувалося виділення путівок на лікування у санаторії і підтримка до профілакторіїв не лише УРСР, а й усього СРСР. Ці організації керувалися партійними настановами, зокрема рішеннями з'їздів Комуністичної партії СРСР, пленумів ЦК партії та обласних профконференцій. Спільна постанова Першої української республіканської міжсоюзної конференції профспілок і Президії Укрудпрофосу «Про підсумки роботи XIX пленуму ВЦРПС та завдання рад профспілок, проведення зборів профспілкового активу в обласних центрах УРСР» від 29–30 листопада 1948 р. акцентувала на здійсненні першої повоєнної п'ятирічки за чотири роки шляхом зростання «політичної

та виробничої активності, що мала втілюватися у соціалістичному змаганні та стаханівському русі, створюючи умови для подальшого розвитку соціалістичного народного господарства та культури у країні» [4, арк. 2]. Республіканська міжспілкова конференція зобов'язала обласні ради профспілок проводити збори профспілкових активів з питань покращення профспілкової роботи, прийому членів до своїх осередків та культурно-побутового обслуговування, а на нарадах систематично здійснювати доповіді про завдання післявоєнної сталінської п'ятирічки, міжнародному становищу, про досягнення радянської науки та культури. На профспілки покладалася зобов'язання проводити культурно-виховну та оздоровчу роботу серед членів профспілки [5, арк. 6].

Документи обкомів містили стенограми пленумів, протоколи засідань президії обкому, статистичні звіти про профспілкове членство, підсумки виборів, профспілкові бюджети і звіти про їх виконання. Справи в описах систематизовані за хронологічним принципом та тематичним групам. Тут розглядалися і скарги, які надходили переважно через редакцію періодичних видань, профспілки, радянські та партійні органи. За змістом вони розподілялися так: найбільше турбувало дописувачів питання соціального страхування, охорони праці, поліпшення житлово-побутових умов тощо. Мова йшла і про режим робочого часу та відпочинку. Усі скарги і листи, фактично, можна було вирішити на місці, проте цьому заважав формалізм, несерйозність та неухважність до вирішення нагальних питань освітян [6, арк. 106].

Наголошували й на необхідності піднесення культурно-масової роботи серед членів профспілки, організації проведення екскурсій, художньої самодіяльності шляхом використання асигнованих коштів. Завжди особлива увага зверталася на педагогів сільських закладів, вимагаючи від органів освіти та керівників шкіл повного виконання законів про охорону праці і заробітну платню працівникам. Задля демонстративної демократичності та відкритості на зборах зазначали про зобов'язання обкомів, районних комітетів профспілок покращити організаційно-масову роботу профорганізацій, піддаючи «гострій більшовицькій критиці» недоліки у роботі. Профспілки періодично звітували про використані кошти та кошти соцстраху, активізувавши на місцях роботу страхових делегатів. Ревізійні комісії мали не рідше одного разу на квартал проводити перевірки фінансово-господарської діяльності райкомів і міськкомів [7, арк. 1–5].

Голова Житомирського міськкому профспілки працівників освіти Г. Жуковецька зазначала про завершальний рік дев'ятої п'ятирічки, посиляючись на доповідь Секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва у Кишиневі присвячену 50-річчю Радянської Молдавії. 1975 р. мав бути не лише завершальним роком нинішньої п'ятирічки, а й переддень XXV з'їзду партії, на якому планували визначити подальші перспективи розвитку СРСР, акцентуючи на науково-технічному прогресі, що покликаний був підвищити інтелектуальний зміст трудової діяльності, який полягав у скороченні некваліфікованої фізичної праці, зростанні кількості фахівців з вищою освітою [8, арк. 15]. Попри гасла лише 12% усіх путівок від загальної кількості використали педагоги під час відпусток, інша частина видавалася у робочий час, що негативно впливало на якість навчання учнів. Путівки щороку дорожчали і ставали менш доступнішими [9, арк. 18].

Здійснювалася робота профспілок з питань санаторно-курортного лікування і організації відпочинку. Комітети профспілки стали краще використовувати кошти, що виділялися на здоровлення, що обумовлювалося раціональнішим плануванням та розподілом путівок, дотриманням встановленого ВЦРПС механізму видачі путівок їх учителям. Питання оздоровлення систематично розглядалося на засіданнях президії профкомів. Поліпшилось і санаторно-курортне обслуговування інвалідів Другої світової війни. Все ж, перевірки показали, що порушувався порядок розподілу і видачі путівок до санаторіїв і будинків відпочинку, нормативи видачі безкоштовних путівок. На санаторно-курортне лікування видано безкоштовно путівок 12,6% проти норми 20% [10, арк. 98].

На першу половину 1980-х рр. були окреслені такі завдання профспілок: посилення виховного впливу осередків, підвищуючи їх роль у повсякденній праці, доводити справу до кінця, обходячи формалізм. Акцентували на створенні такого морально-психологічного клімату, де кожен повинен був мати не лише можливість працювати, а й мати обов'язки. Наголошували на підтримці ініціативності, спрямовану на поліпшення стилю роботи. Увага мала бути спрямована на об'єднання колективів у структурних підрозділах, зростання їх політичної і трудової активності, впливу і громадської ролі як «передумови виконання чергового п'ятирічного плану комуністичного будівництва» [11, арк. 26].

Регулярно, один раз на місяць, проводилися засідання президії обкомів профспілок, увага яких зосереджувалася на виконанні постанов і рішень

партії і уряду, перевірці виконання прийнятих рішень і постанов вищих профспілкових організацій. Обкоми профспілок інформували на пленумах членів про роботу президії між пленумами. Робота здійснювалася і фінансово-ревізійним апаратом, внаслідок чого виконання плану членських внесків у 1973 р. виконаний на 103,7%, 10 місяців у 1974 р. – 101% [12, арк. 106–107].

У протоколі № 3 засідання місцевого комітету профспілки Міністерства освіти УРСР від 11 грудня 1979 р. на порядок денний було винесено питання виділення 30% путівки В. Плахуті у санаторій «Кристал» м. Трускавець, яка надавалася з 20 січня 1980 р. Аргументами до цього стала багаторічна робота, сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків і довготривала хвороба [13, арк. 4–5]. Протокол № 11 від 24 липня 1980 р., розглянув заяви членів профспілки Л. Воробійової про надання 30% путівки у будинок відпочинку «Буревестник», Л. Баранова – «Авангард», Л. Яловеги у санаторій «Днепр». Вартість останньої складала 17 крб. 40 коп. Як правило вона мала тривалість 21 день [14, арк. 21–22].

Місцеві комітети приділяли увагу покращенню побутових умов членів профспілки, надаючи та оздоровлюючи й дітей членів профспілки [15, арк. 2]. У протоколі № 78 засідання президіуму Миколаївського обкому профспілки робітників початкових і середніх шкіл від 13 січня 1954 р. розглядалося питання про заборгованість із соціального страхування у Арбузинському районі, затвердження плану путівок до санаторіїв та будинки відпочинку на 1954 р. [16, арк. 2]. Згідно із планом їх розсилки у будинки відпочинку райкомам і райміськкомам Миколаївської області на 1954 р. їх кількість складала 331, найбільша із яких припадала на III квартал (133), на II квартал (126), IV (46) і I (26). 10% усіх путівок були безкоштовними. Тобто, враховували організацію освітнього процесу у школах та навчальне навантаження педагогів у них, адже це був період літніх або осінніх канікул, хоча виключення із цього теж залишалися [17, арк. 2]. Уже у 1970-х роках переважна більшість із них припадала на період масових відпусток учителів і на канікулярний період [18, арк. 100].

Траплялися випадки й невикористаних путівок, що теж стало темою до обговорення на зібраннях. Тоді на засідання президіуму обкому профспілки надавався акт про списання невикористаних коштів у будинки відпочинку [19, арк. 41]. Проте це було пов'язане із причинами, що не залежало від педагогів, наприклад із погодними умовами. Зокрема, такий акт надав Лисогорський район-

ний виконавчий комітет про невикористання двох путівок у будинок відпочинку до м. Одеси, пояснюючи це стихійним лихом: завадили суцільні снігові замети. Причину вважали поважною, тому просили ЦК профспілки їх списати [20, арк. 43]. Називали і суб'єктивні чинники. Попри те, що Житомирський обком профспілок не міг задовольнити потреби вчителів у лікуванні та відпочинку, за виною голів Коростенського (Литвинчук Т.), Дзержинського (Льницький М.), Бердичівського (Редич В.), Лугинського (Рульова М.) у 1974 р. не використано 8 путівок у місцеві будинки відпочинку [21, арк. 99].

Оплачували не лише власне путівку, а й дорогу у два кінці до санаторію чи будинку відпочинку. Враховуючи, що педагоги подорожували не лише в УРСР, а й поза її межами, то суми були доволі високими. Наприклад, до Кисловодська оплатили дорогу О. Георгіївській, що складало 310 крб., Д. Мінченко до Ялти – 250 крб. Південний берег Криму, так само як Кавказьке узбережжя, завжди були найпопулярнішими напрямками відпочинку не тільки еліти, а й звичайних радянських людей. Щоправда, тут існувало одне «але», яке полягало у наявності путівки. До того ж, санаторії і профілакторії були відомчими. Чим вищу сходинку в радянській ієрархії займало те чи інше відомство, яке їх фінансувало, тим більшим був і шанс отримати її, яка гарантувала лікування в санаторії [22, арк. 83]. Вцілому, питання оздоровлення учителів розв'язувалося погано. Забезпеченість їх путівками на санаторно-курортне лікування складало 1,2%, а будинки відпочинку 2,1% [23, арк. 99].

Причинами цього був залишковий принцип фінансування та недофінансування освітньої галузі, заформалізованість вирішення наболілих питань, перенавантаженість двозмінною роботою, недостатня увага з боку держави, громадськості та медичних працівників. Вимагало вирішення питання охорони праці учителів вцілому у школах і у навчальних кабінетах [24, арк. 57]. Питання дотримання законності розподілу житла, навчального навантаження, захисту прав жінок, які мали дітей, надання матеріальної допомоги багатодітним, хворим особам, отримання для сільських учителів лімітів на сільськогосподарську продукцію, громадське харчування і відпочинок вирішувалися досить повільно. Серед населених пунктів, зокрема у Запорізькій області у 1990 р. ліпше це вирішувалося у м. Енергодарі (завміськвно Г. Біла, голова профспілки В. Помазан), Мелітополі (В. Повиляй і В. Антипенко) у Пологівському районі (А. Соляник і З. Мовчан, де серйозно реалізовували програму «Здоров'я», займалися раціональним хар-

чуванням учителів), Куйбишевському (І. Сулим і З. Антонова), Оріхівському (В. Гавриленко і М. Хижняк) [25, арк. 61]. Заробітна платня педагогів склала 171,4 крб., вцілому в УРСР 219 крб., менші показники залишалися в системі охорони здоров'я – 152 крб. «Суспільство наше хворе, навчати і лікувати при такому відношенні буде нікому» [26, арк. 61]. Це знижувало якість занять, не дозволяло у повному обсязі підвищувати культурний рівень, спонукаючи до соціальної апатії та небажання миритися із тими недоліками, які продовжувалися десятиліттями [27, арк. 59].

Тому, педагоги у м. Бердянську Запорізької області задля вирішення власних проблем та боротьби із бюрократією запровадили ініціативу, яка мала гасло «Вся влада у Радах – учителям». Вони били у всі дзвони задля вирішення фінансування освітньої ланки, житлового питання, навантаження, лікування та оздоровлення. Учитель середньої школи № 78 З. Марченко наголосив на відсутності галузевих здравниць, де б вони могли поліпшити свій фізичний та психологічний стан через значне навантаження на них, яке складало фактично 60 год. щотижнево через різні заходи, до яких їх долучали. Пропонували у кошторис профспілок внести пункт про їх оплату: «Мабуть, прийшов час сказати нам, що за роботу у нас платять». Окрім цього, учитель мав володіти і сучасним «радянським світоглядом», на який витрачав власні кошти, виписуючи різну фахову та іншу літературу [28, арк. 6]. Стреси призводили до різних захворювань, а рівень підтримки педагогів бажав кращого. Учительська праця пов'язана із нервовими перенавантаженнями, що призводили до серцево-судинних, психічних захворювань. Деякі школи створювали кімнати психологічного розвантаження, де учителі могли випити чай, каву, поспілкуватися між собою, скинути тягар щоденних клопотів. Вони ділилися власними порадами, рецептами, що сприяло формуванню комфортного психологічного клімату: міжособистісного і корпоративного [29, арк. 14–15]. Педагоги наполягали на розширенні мережі профілакторіїв. У більшості, якщо це міські заклади, учителі відвідували університетські або інститутські [30, арк. 16].

У стенограмах обласних профспілкових конференцій зазначали про обмаль виділених асигнувань на оздоровлення учителів. Вважали, що це питання мало постати й перед республіканським комітетом профспілки [31, арк. 169]. Все ж, проблема санаторного лікування залишалася не республіканського, а союзного масштабу: не функціонував (зовсім не було) жоден санаторій для

освітянина. Виходячи із цих показників, учитель мав можливість отримати путівку на санаторне лікування один раз на 30–35 років. Попри неодноразове порушення цього питання на різних рівнях ситуація не змінилася [32, арк. 16]. Як зазначає Л. Романець, учителі піддавалися принизливій практиці жорстких лікарсько-експертних комісій, завданням яких стало скорочення кількості осіб, які мали інвалідну групу. Недивно, що з боку громадськості це викликало невдоволення та справедливі нарікання. Особливо такі явища стосувалися сільських учителів, які долали сотні кілометрів задля проходження такої перевірки. Хабарництво та зловживання також були ганебними рисами присвоєння групи та виділення путівок на оздоровлення [33, с. 133–136].

Однією із умов зниження захворюваності є поліпшення медичного обслуговування працівників освіти. Проте цим питанням рідко займалися профспілкові організації. Частина із них не здійснювала контролю за виконанням медичними працівниками наказу Міністра охорони здоров'я СРСР № 557 від 27 липня 1973 р. в частині медичного обслуговування учителів. Медичний огляд учителів фактично обмежувався проведенням профмедогляду, у тому числі з дворазовою рентгеноскопією. Диспансеризація педагогів не організовувалася і не проводилася. На обліках у поліклініках і дільничих лікарнях перебували учителі, які самостійно зверталися за медичною допомогою. Прийом лікарями-спеціалістами там здійснювався без врахування робочого часу учителя. Причинами цього вважали відсутність зв'язку профспілок із медичними установами та відсутність спільних комплексних планів оздоровчих заходів [34, арк. 98]. Зрозуміло, що залишався високий рівень захворюваності із втратою тимчасової працездатності. Зокрема, у Запорізькій області у 1989 р. він складав 865,2 дні на 100 працюючих при середньообласному 844 дні на 100 працюючих осіб, при чому 40% днів втрачено за рахунок догляду за хворими дітьми. Це був найвищий показник в УРСР після Донецької області [35, арк. 57].

У ХХ ст. з метою зробити курорти більш привабливими поживалась робота з благоустрою санаторіїв та лікарень. З 1956 р. управління курортами, санаторіями і закладами відпочинку було зосереджено в Міністерстві охорони здоров'я УРСР. У 1960 р. госпрозрахункові санаторії, будинки відпочинку, курортні лікарні, поліклініки і пансіонати були передані у підпорядкування профспілок СРСР. Особливого розвитку курортна система профспілок набула у 1970–1980-х рр., коли було

розгорнуто капітальне будівництво на курортах у мм. Трускавець, Миргород, Хмельник, Бердянськ, Саки, Слов'янськ, Очаків. У 1965 р. в Ужгороді була створена філія Одеського науково-дослідного інституту курортології і фізіотерапії. Основними напрямками її діяльності стало вивчення лікувальних мінеральних вод Закарпаття та їх дії при захворюваннях органів травлення і розробка лікування захворювань легень мікрокліматом соляних шахт с. Солотвина. У 1955 р. створено Ялтинський (Кримський республіканський) науково-дослідний інститут фізичних методів лікування і медичної кліматології ім. І.М. Сеченова. Основним завданням його стало дослідження в галузі медичної кліматології і фізіотерапії, розробка методів кліматофізіотерапії захворювань легень, серцево-судинної і нервової систем, розробка нових ефективних лікувально-профілактичних методик [36, с. 24].

У переліку суб'єктів господарювання, які належали Федерації незалежних профспілок України на 24 серпня 1991 р. перебувало 329 санаторно-курортних, 316 туристсько-екскурсійних закладів, 214 спортивних об'єктів, 26 будинків спілок, 48 об'єктів незавершеного будівництва, серед яких такі: санаторії «Верховина» (Межигірський район), «Горний» (м. Ялта), «Таврія» (м. Євпаторія), «Прикарпаття» (м. Трускавець), санаторій «Славутич» (м. Верхньодніпровськ), «Березовий гай» (м. Миргород), будинок відпочину «Судак» (м. Судак), трест «Кримкурортбуд» (м. Симферополь), лікувальний корпус санаторію «Ясна поляна» (м. Ялта), спальний корпус санаторію «Донбас» (м. Слов'янськ) тощо, які відкривали власні двері населенню і у більшості були радянським спадком [37].

Висновки. Здоров'я та його складова оздоровлення населення має бути завжди у пріоритеті держави. Якщо мова йде про педагогів шкіл, то це питання набувало неабиякої уваги. Фізично, інтелектуально, творчо, психічно, морально урівноважена людина має потужний потенціал не лише для особистісного розвитку, а й оточуючих, якими були діти, їх батьки та громадськість. У період, що розглядається, держава намагалася це вирішити різними шляхами: надаючи путівки до профілакторіїв, санаторіїв, будинків відпочинку тощо. Проте питання потребувало комплексної уваги та вирішення тих повсякденних речей, на які влада фактично закривала очі. Саме вони визначали спосіб життя і буденність учителя, його рух. Ставлячи перед ним непосильні завдання, радянський державний механізм нехтував людським. На май-

бутне варто звернути увагу на організацію власного відпочинку педагогів зазначеного періоду, коли вони самостійно вирушали у подорожі.

Список літератури:

1. Романець Л. М. Соціальний захист учительства України в другій половині 40-х – 50-х рр. ХХ ст. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія.* Вінниця, 2009. Вип. 15. С. 133–136.
2. Кагальна М. В. Забезпечення комунальними послугами вчителів УРСР у другій половині 1950-х–першій половині 1960-х років. *Сумський історико-архівний журнал.* Суми, 2013. № 21. С. 24–29.
3. Матеріали ІХ Житомирської обласної конференції профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ від 14 грудня 1974 року. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 2929. Оп. 1. Спр. 386. Арк. 98 зв.
4. Постановление 1-й украинской республиканской межсоюзной конференции профсоюзов от 29–30 ноября 1948 г. и постановления президиума Укрсовпрофос об итогах работы 19 пленума ВЦСПС и задачи советов профсоюзов, проведении собраний профсоюзного актива в областых центрах УССР. 29 ноября 1948 г. – 31 декабря 1948 г. *ДАМО* (Державний архів Миколаївської області) Ф. Р 2812. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 2 зв.
5. Там само. Арк. 6 зв.
6. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 2929. Оп. 1. Спр. 386. Арк. 106 зв.
7. Житомирський обком профсоюзу учителів. Матеріали VI обласної профконференції. Постанова VI Житомирської обласної конференції профспілки працівників початкової і середньої школи УРСР на звітну доповідь голови обкому профспілки т. Пилипчуку Ф.Й. про роботу обкому за звітний період (29.01.1951 р.–25.02.1954 р.). *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 29-1. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 1–5 зв.
8. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 2929. Оп. 1. Спр. 386. Арк. 15 зв.
9. Там само. Арк. 18 зв.
10. Там само. Арк. 98 зв.
11. Протоколи засідань місцевого комітету Міністерства освіти УРСР. 26 жовтня 1979 р.–29 вересня 1980 р. *ЦДАВОВУ України* (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. Р 166. Оп. 15. Спр. 9077. Арк. 26 зв.
12. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 2929. Оп. 1. Спр. 386. Арк. 106–107 зв.
13. *ЦДАВОВУ України* (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. Р 166. Оп. 15. Спр. 9077. Арк. 4–5 зв.
14. Там само. Арк. 21–22 зв.
15. Документи звітно-виборчих профспілкових зборів (звітна доповідь, рішення, протоколи). 13 жовтня 1975 р. *ДАМО* (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р 2817. Оп. 6. Т. 2. Спр. 1012. Арк. 2 зв.
16. Протоколи засідань президиума Николаевского областного комитета профсоюза работников начальной и средней школы. 13 января 1954 г.–31 декабря 1954 г. *ДАМО* (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р 2812. Оп. 2. Спр. 51. Арк. 2 зв.
17. Там само. Арк. 12 зв.
18. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 2929. Оп. 1. Спр. 386. Арк. 100 зв.
19. *ДАМО* (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р 2812. Оп. 2. Спр. 51. Арк. 41 зв.
20. Там само. Арк. 43 зв.
21. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 2929. Оп. 1. Спр. 386. Арк. 99 зв.
22. *ЦДАВОВУ України* (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. Р 166. Оп. 15. Спр. 9077. Арк. 83 зв.
23. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 2929. Оп. 1. Спр. 386. Арк. 99 зв.
24. Стенограма II пленума Запорожского обласного комитета профсоюза работников народного образования и науки. 16 марта 1990 г. *ДАЗО* (Державний архів Запорізької області). Ф. Р 2418. Оп. 1. Спр. 938. Арк. 57 зв.
25. Там само. Арк. 61 зв.
26. Там само. Арк. 58 зв.
27. Там само. Арк. 59.
28. Там само. Арк. 6 зв.
29. Там само. Арк. 15 зв.
30. Там само. Арк. 16 зв.
31. Обком спілки працівників початкової і середньої школи м. Житомир, вул. Пушкінська, 39. Стенограма VI обласної профспілкової конференції ППСШ 25–26 лютого 1952 р. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 29-1. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 169 зв.
32. Там само. Арк. 16 зв.

33. Романець Л. М. Вказана праця. С. 133–136.
34. ДАЖО (Державний архів Житомирської області). Ф. Р 2929. Оп. 1. Спр. 386. Арк. 98 зв.
35. Державний архів Запорізької області. Ф. Р 2418. Оп. 1. Спр. 938. Стенограма II пленума Запорожского обласного комітета профсоюзу работников народного образования и науки. 16 марта 1990 г. Арк. 57 зв.
36. Курортология та курорти України : навч. посіб. для самостійної роботи студентів VI курсу медичних факультетів при підготовці до практичних занять з навчальної дисципліни «Медична реабілітація» / уклад. С. М. Малахова, О. О. Черепок, Н. Г. Волох. Запоріжжя : ЗДМУ, 2019. 105 с.
37. Додаток до листа ФПУ від 08.06.2022. URL: https://www.spfu.gov.ua/userfiles/files/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%A4%D0%9F%D0%A3_%D0%B4%D0%BE%20%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%20%D0%A4%D0%9F%D0%A3%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2008%2006%202012%20_11_01-16_1005.pdf (дата звернення 12.08.2022).

Lavrut O. A. REHABILITATION OF SECONDARY SCHOOL TEACHERS: THE EXPERIENCE OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Turning to the issue of rehabilitation of the subjects of the educational process remains relevant, especially in the conditions of military aggression, which takes an extremely large amount of resources. One of its important components are teachers. The article examines the issue of improving the health of school teachers of the Ukrainian SSR from the end of the 1940s to the 1990s. The resolution of this issue depended on many factors, which were determined by both objective and subjective factors. The first – the internal situation of the Ukrainian SSR, which influenced its own attitude to the educational sector and its financing. The creation of a “new man” in the Soviet version, which was to be carried out by teachers, depended on this sphere. The work proved that this mission had a negative effect on the state of health of teachers. Significant workload at work, at home, unsolved material problems became the cause of various diseases: nervous, cardiovascular, pulmonary, etc. The struggle with this fell on the shoulders of teachers. In order to demonstrate care for them, the state created certain mechanisms. Such were the trade union organizations of teachers of primary and secondary schools, higher educational institutions and scientific institutions. Their activity had a regulated nature, although outwardly it was supposed to contribute to significant achievements in work, to support education workers: materially and morally. It was they who became the center through which the rehabilitation of teachers took place. At this meetings, issues were considered, approving the list of teachers by name, the reasons for granting the vouchers, geography and allocated funds. At the initial stage, which is being studied, the organization of the educational process was not taken into account, so there were frequent cases of vouchers or courses in the middle of the academic year. Later it was somewhat moderated. The geography of rehabilitation is quite wide: from the regional to the union scale. There were cases when teachers could not get to their destination, which was mainly due to objective factors, in particular, weather conditions. In general, the rehabilitation of school teachers in the Ukrainian SSR had a limited character, since the educational sphere itself required additional allocations, and life problems in Soviet society were considered secondary or were not paid attention to at all. Nevertheless, the teachers’ trips and their communication with colleagues were positive for improving their psychological, physical, creative and intellectual state.

Key words: *rehabilitation, trade unions, teachers, travel, treatment, rest.*